

Hlavní název: Všeobecná aesthetika
Druh dokumentu: Monografie
ISBN: null
Autor: Durdík, Josef
Strana: [V] - 12

SYSTEM
◆KRAMERIUS◆

Podmínky využití

NK ČR poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké, studijní účely a pouze pro osobní potřeby uživatelů. Část dokumentů digitální knihovny podléhá autorským právům. Využitím digitální knihovny NK ČR a vygenerováním kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky využití, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálu z digitální knihovny NK ČR není možné bez případného písemného svolení NK ČR.

Národní knihovna ČR
Klementinum 190
110 00 Praha 1

kramerius@nkp.cz

VŠEOBECNÁ
AESTHETIKA.

Z knih prof. F. Drtiny.

SEPSAL

Dr. JOSEF DURDÍK.

V PRAZE.

NÁKLADEM KNĚHKUPECTVÍ: I. L. KOBER.

1875.

NÁRODNÍ KNIHOVNA

1000703865

ALPHABETIKA

1910 4 10

54 F 776A.

(1. exemplář)

Národní kněhtiskárna: I. L. Kober v Praze.

SLAVNÉ
UMĚLECKÉ BESEDĚ

V PRAZE

NA DŮKAZ DOBRÉ VŮLE A ODDANOSTI

VĚNUJE

J. D.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Předmluva.

Všeobecná Aesthetika jest titulem svým dostatečně vyznačena, i nesmí co do rozsahu měřena býti knihami, které mimo všeobecnou aesthetiku obsahují též další jednotlivé větve její, totiž zevrubnou aesthetiku výtvarných uměn, hudby a básnictví. S určitým spisem, budiž s Vischerovou „Aesthetikou“, v porovnání vzata, podává asi co I. a II. díl jeho (metafysika krásna a krásno v jednostranné jsoucnosti) jakož i první oddělení III. dílu (uměna vůbec). Než přece jest dokonaným celkem a nevyžaduje jakéhosi docelování zvláštními spisy o jednotlivých uměnách, jakkoli žádoucný by byly spisy takové potřebám našim. O stanovisku i směru knihy nemusí zde více řeči býti; ona se ničím netají a mluví sama za sebe.

V novočeské literatuře podnikl Palacký první pokus soustavy aesthetické, jež však zabaven pracemi dějezpytnými bohužel nedokonal. Počátek znova uveřejněn jest v „Radhostu“, kdež mimo to i „Přehled dějin krásovědy“ se objevuje, spis to znamenitý nejedním ohledem, jenž pouze doplnění potřebuje, an psán jest roku 1821. Nehledíc k menším objevům a pracem na poli aesthetiky, dlužno uvésti ze staré literatury Štítného, jenž, pokud samostatně přemýšlí, nápadně

se přibližuje některým hlavním větám aesthetiky formové. Jest zajisté skutek velice významný, že vědecký směr za posledních let se rozšiřující u nás tak záhy se ohlásil. Než ještě více: aesthetika formy, již klidný a nestranný důmysl Herbartův nerozborné základy položil, našla zrovna ve dvou Pražanech nejproslulejší pěstitele. První jest Eduard Hanzlík, jenž uvedl zas určitost a vědecký řád v kritiku hudby. Druhý jest prof. Robert Zimmermann; význam jeho, jakožto náčelníka nového směru knihou samou se objasňuje (viz zejména str. 121). Kterak soustava aesthetiky formové souhlasí s náhledy tvůrčích mistrů všech národů, se spisy vědeckých myslitelův i s výtěžky praktických experimentujících specialistův, kterak je v jedno spojuje, doplňuje, opravuje a tak v přehledné obsáhlosti své také tu službu koná jako oslňující soustavy obsahové, k tomu stále ukazováno jest u výkladě samém. Obzírati se v hojnosti různých směrů a náhledů, bylo naším stálým úkolem. A tak můžeme zajisté oddati se novému směru bez bázně, že zejtra bude něčím pravějším vyvrácen; můžeme důkazy jeho podstatnosti připojit až k jmenu Tómy ze Štítného, jehož poměr k náhledům novým už s důstatek objasnil prof. Josef Dastich. I nevím, jaké vhodnější doporučení bych knize své na cestu dal než slova jeho: „Ostatně lehce se dá nahlednout, že poslední tento náhled (náhled o kvalitě co reálním základě každé bytosti) není pravým náhledem Štítného, byv jemu zevnějšími okolnostmi, všeobecným míněním filosofie tehdejší jakoby vnucen a tudíž jej i na váhu nesluší klásti, kde se hlavně jedná o ocenění vlastního a samostatného náhledu Štítného. A ohledně tohoto musíme věru vyznati, že jednou-li ještě ku konci zrak svůj na zpět obrátíme, nás mile dojíhá, vzdor mnoha nedokonalostem, z částky i nedůslednostem,

s kterými nám se bylo potkati, že filosof tento o věcech krásy se týkajících na větším díle samostatně bádav náhledy vystavěl, jež co do principu, byť i ne co do provedení, v ouzkém spojení stojí s náhledy, jichž vytríbenější hloubání věku novějšího se domáhá. Dojímáti musí nás to mile nejen proto, že téhož národa jsme synové, jemuž i on žil a jemuž úsilí, snahy i ovoce práce své věnoval, nýbrž i proto že přesvědčení jsouce o nepředpojatosti mysli jeho vzhledem ku kráse co formě, s tím větší jistotou za to můžeme mít, že formalně aesthetický náhled, o nějž doba naše se zasazuje, v skutku co výsledek nepředpojatého rozumu, tedy co pravý o věci náhled sluší považovati.“ — (*Rozbor filosofických náhledů Tómy ze Štítného. V Praze 1862 — na str. 30.*) —

1870

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

1888

1889

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

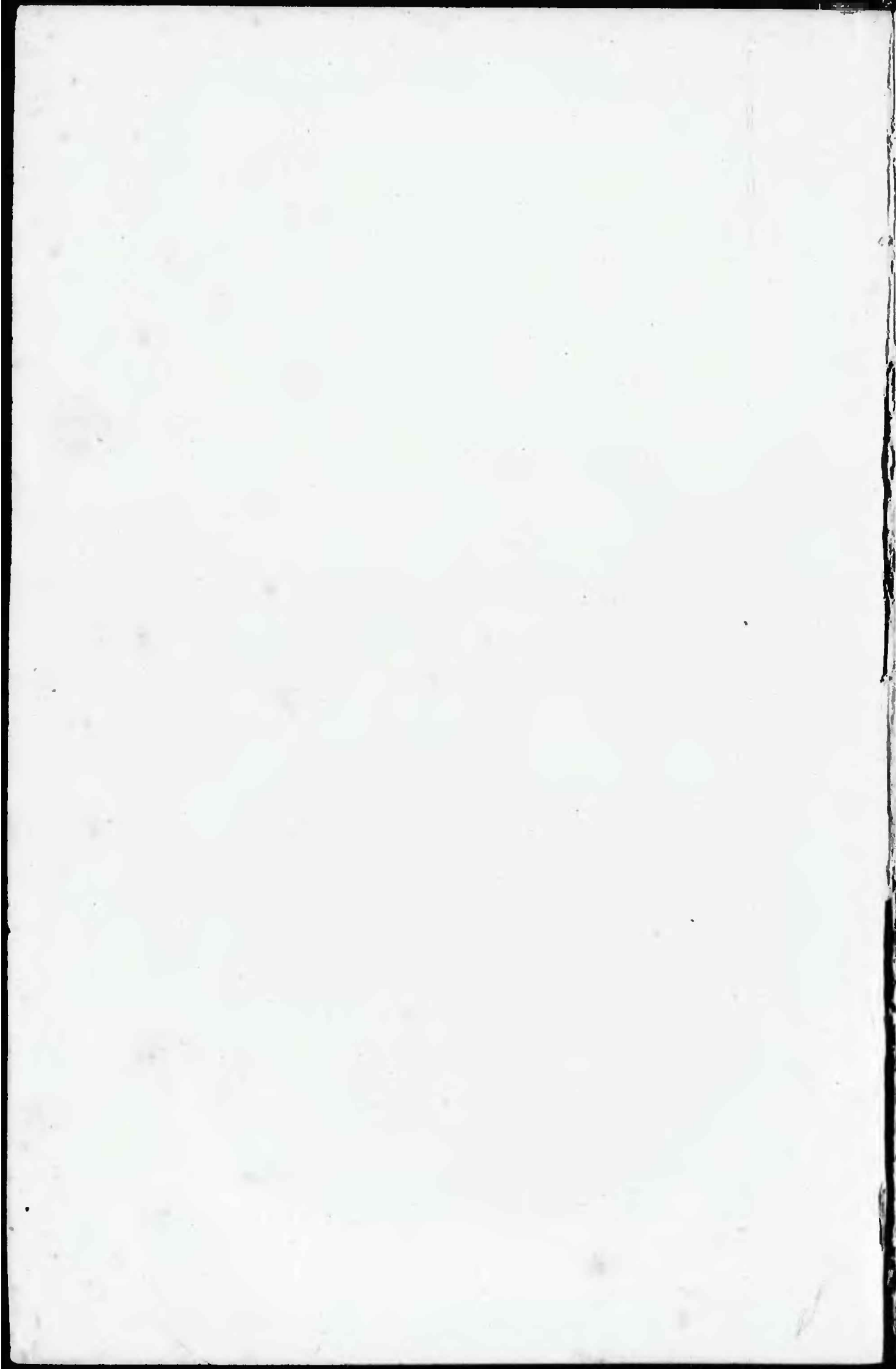
1897

1898

1899

1900

KNIHA PRVÁ:
O POJMU KRÁSNA.

§ 1. Úvod. Methoda aesthetiky.

Dříve než umění samo vzniklo, lidé zajisté cítili mocnost krásy a také už na počátku rozjímali o podstatě její; nejrůznější náhledy vznikaly o věci té, měnily se, opravovaly a zdokonalovaly.

Filosofie nemůže jinak než předně náhledy tyto co výsledky jednotlivých úvah sbírat, pořádati a v jednotný celek čili v soustavu uváděti. Krásno jest zjevem skutečnosti naší, a náhled o něm musí tedy v názoru světa dojíti náležitého místa. Proto nastala filosofii povinnost hleděti ke všemu, co v oboru tom už odkryto a vyskoumáno jest, aby pak sama skoumala dále. I povstává zvláštní nauka filosofická, jíž dříve aesthetika čili nauka o všeobecných zákonech krásy; vhodný máme pro ni v češtině výraz: k r a s o v ě d a.

Jako grammatika zákony mluvy, logika zákony našeho myšlení, mechanika zákony hybu, tak vyšetřuje aesthetika všeobecné a zvláštní podmínky, za kterými vzniká dojem nejčistší záliby, čili, jak můžeme kratším vzorcem říci, ona vyšetřuje zákony krásy.

A jako všechny opravdové vědy počíná sobě též aesthetika nejdříve návodem čili methodou induktivní, tak zvanou. Uvažuje totiž jednotlivé případy a vyhledává, co některé skupině jich jest společného; tak dostane pravidlo, kteréž několika zvláštních případů se týká; na základě tom stoupá výš a výš, strojí domněnky a pomysly a přichází konečně k větám nejvšeobecnějším. Odtud opět sestupuje, dovozujíc a vysvětlujíc další případy ze svých dobytých vět všeobecných, užívá metody dovozovací: jako každá jiná věda tíhne také aesthetika k tomu konci, aby stala se vědou deduktivní, což se jí ovšem v malých oborech skutečně podařilo. Dvojmethody této — indukce a dedukce — nyní užívá se při všem zpytování, a každá z nich má na svém místě znamenité výsledky. Methody podstatně jiné ani není, aniž bude. Podle stupně, jak

X vysoko která věda vyvinuta jest, vyniká buď jeden, buď druhý směr patrněji; tak na příklad v mathematice dávno vyvinuté úplně už dedukce zavládla, kdežto v mluvozpytu teprv pravá induktivní metoda půdy sobě dobývati počíná.

Chtíti tedy jednu z obou method stanoviti za jediné pravou a druhou zatracovati, neb dokonce jinou, z brusu novou či zas dávno vyvrácenou methodu zaváděti, jest za naší doby počínáním už zastaralým, ač vyskytuje se dosti často právě v oněch naukách, kterým dlouhého času třeba bylo, než na jistý stupeň vědeckosti se povznesly. K těmto naukám náleží také aesthetika.

1) X Mnozí jí dávají počátek takový: Vyloží temnými ač nádhernými slovy jakési všeobecné zásady, jež postaví v čelo nauky své a z nich sestupující skládají pojem krásna i druhů jeho, dovozují jeho postavení i význam, jeho poměr k jiným pojmům, jako jest dobro, pravda, roztřídíjí a rozdělují látku do podrobná a záhy podávají výsledky nejhrdější — — zkrátka užívají methody deduktivní. Avšak pochod ten má své právo teprv tam, kde ony nejvyšší zásady jsou úplně zjistěny, jako na příklad v mathematice, a mimo to musí se od nich postupovati přísně cestou rozumovou; zde však není vyhověno ani jednomu ani druhému — nejvyšší zásady jejich jsou jen bájeny, prosloveny na základě nedostatečném, a postup od nich běře se nikoli rozumovým, střízlivým myšlením, nýbrž také bájéním. Povstane tím způsobem snad pěkná soustava známých pojmů, v jejížto schrány mnoho podrobnějších i pravdivých může se vložití výsledkův, ale celek pozbývá rázu vědeckého, maje spíše ráz mystický. Společnou vadu všech těchto soustav aesthetických lze naznačiti, jak již praveno, v ten smysl, že počínají svou dedukci příliš záhy a že některé věty, pro jisté menší množství úkazův pravdivé, beze všeho práva rozšířily na všechny úkazy, že pravdy částečně platné učinily směle pravdami všeobecnými.

2) X Kdežto přívrženci těchto soustav vlastně zanedbávají pochod induktivní, jsou na druhé straně jiní, kteří v obvodě aesthetiky nic věděti nechtí o dedukci — jim jsou všechny všeobecné věty sůl v očích, nemohou se spráteliti s myšlénkou, že by mohla krása býti záhadou vědeckou a ulpěli na jednotlivých zjevech tak pevně, že od nich k něčemu všeobecnému postoupiti se bojí. Toť jsou známí velebitelé „gusta“, o němž prý disputovati nelze; každý člověk má svoje gusto, krása jest prý něco subjektivního, a o jakýchsi zákonech v jejím oboru ani mluvíti neradno. Když takového popěrače posloucháme, zpozorujeme velmi brzo, že o některých

věcech aesthetických má určité náhledy a rozhodně by odmítl, kdyby o nich někdo pochybovali chtěl — jsou prý to nepopíratelné výsledky zkušenosti, jsou to „fakta“, nebo „rozumějí se samy sebou“, atd. Nuže povolme mu a přiznejme, že tyto jeho náhledy jsou pravé — on se své strany zajisté musí totéž právo ponechati jiným; oni mají též své náhledy a sestavíme-li skupiny jich podle sebe, znamenáme, že v některých věcech sobě se blíží, v jiných úplně se srovnávají, tak že některé věty ode všech za pravé pokládány budou. Souhrn takých vět, třeba sebe skrovnější, tvořil by už jakousi aesthetiku, a hle tak i urputný empirik na své vlastní půdě by vyvrácen byl. Kdo však jest onen, jenž takto náhledy empirikův sbírá a mezi sebou porovnává, aby společné známky jich vyšetřil a sestavil? — Aesthetik, — a zaměstnání toto nemůže býti ponecháno náhodě, nýbrž tvoří zvláštní odbor. Ne každý, kdo v kráse se kochá, ne každý, kdo sám krásná díla tvoří, zabývá se úlohou tou, poněvadž ani jedno ani druhé, ani užívání ani tvoření krásna, není pochodem vědeckým, dávající jenom látku aesthetice, jež chce býti vědou.

Poměr aesthetiky k jiným vědeckým oborům jakož i k výkonnému umění bude se v průběhu rozpravy na mnohých místech s důstatek objasňovati; zde však už vidíme aspoň, v jakém poměru stojí pravovědecká aesthetika k oběma směrům vytčeným.

Oba jí v něčem křivdí: mystik unešen žádostí svou po hotovém celku nedopřává jí času, aby uzrála, a překotem buduje stavbu v povětrí nemaje pevných základův; empirik nedůvěřuje jí a neznaje přirozeného postupu v jiných vědách, nechce ho znáti ani zde. Kdežto mystik vznáší se tuze brzo do výše a půdu pod nohama ztrácí, nechce se empirik vůbec povznésti a vízne jako kapalina vždy na nejnižším bodě půdy.

Způsob, kterak my si počínati budeme, jest nyní patrně naznačen. Nechceme v čelo rozpravy své vnutiti jakýs „princip“, všeobecnou, domněle samozřejmou větu, z níž všechny ostatní zvláštní náhledy se sypou — nýbrž chceme takových vět teprv vyhledávati, chceme míti zřetel k názorům vůbec rozšířeným, k výsledkům už hotovým, a z nich vymezovati a ve svou soustavu přijímati to, co jest bezpečné a vespolek srovnalé. Počneme tedy rozbíráním daných pojmův i zjevův, a na základě rozboru budeme se povznášeti ku pomyslům obsáhlejším, jimiž bychom hojnost ukazův aesthetických přehlédati a v rozmanitosti jich se obezříti mohli.

Jakož prorocká slova myslí zcela jinak se dotýkají než prostá řeč obyčejné úvahy vědecké, tak zajisté dojem esthetiky mystické, o níž svrchu zmínka se stala, musí býti mnohem příznivější než oné, která stůj co stůj stupně vědeckého se domáhá. Vědeckému počinání střízlivost jest prvním požadavkem, a proto nebude-li pojednání naše dosti lákavé a lesknavé, bude za to tím jistější a poučnější. Básníkovi snad běží o to, aby unesl, roznítil, nadchnul — esthetika však není báseň, a jí běží o klidnou pravdu; proto se jí musí prominout, mluví-li ona jiným slohem než poesie; postoupá-li kde liknavěji, nudí-li někdy svým střízlivým rozjímáním a zdá-li se nejapnou hromadíc jednoduché případy. Musíme však hned z počátku vystoupiti proti námítce, jakobychom takto krásu v obět dávali bezduchému školskému mudrlantství, jakobychom chtěli, aby o aesthetice psali „lidé pouhého rozumu“, kteří pro krásu samu ani smyslu nemají. Nikoli, — lidé, kteří sami se přiznávají, že žádné umělecké dílo jich neoblaží, že nemohou pochopit, co člověk vlastně na tom má, když hudba zní neb luzná krajina se před ním rozkládá, — ti nemají právo psáti o aesthetice. Ale ovšem jsou jiné případy — a jsou zajisté nejčastější jakožto zjevy normalní — kdy člověk, nemuse zrovna verše skládat neb malovat, má přece smysl pro báseň i obraz. Chce-li pak takový člověk býti aesthetikem, musí v sobě dokonale rozlišit s jedné strany dojem krásy a s druhé strany přemýšlení o zákonech, kterými se dojmy spravují. Toto přemýšlení, probíhající vědeckými způsoby nynějška, činí teprv opravdovou aesthetiku možnu. Nyní však i její místo naznačeno jest mezi tvořením a užíváním, čili postavení aesthetika mezi tvůrčím umělcem a pouhým milovníkem umění. Tvůrčí umělci vyslovili mnoho pravd krasoumných, ale jen potud, pokud o nich přemýšleli. Umělec sám, jen proto že jest umělcem, není v otázkách aesthetických pražádnou autoritou; rovněž tak milovník, který sice mnoho uměleckých děl zná a mocnost krásy snad v pravdě pocítil. Oni oba mají často velmi křivé a jednostranné náhledy o věcech nyní již nepochybných. Do aesthetiky mají co mluvit, pokud se chtějí podrobiti kázni vědecké, — jinak jsou i nejkrásnější výroky jich pouhá osobní zdání, ač mohou mít a mají často svou hodnotu jakožto příspěvky k materialu aesthetickému i psychologickému.

§ 2. Příjemnost.

Slovem „krásný“ naznačujeme předmět nejušlechtilejší záliby. Zde není různých mínění. Všechny vzdělané jazyky v tom se shodují.

Výrok: „Líbí se mi,“ slyšíme v obecném životě tak často, že potřeba jest, abychom smysl jeho v rozličných případech zevrubněji určili a hleděli k oněm, kde se jím nejčistší záliba vyslovuje.

Nám se líbí zeleň luk, jasný blankyt, šumění stromů, ton flétny nebo lesního rohu; nám se líbí povětrnost, svěží vánek, jenž mile občerstvuje; konečně praví labužník, patře na vzácnou lahůdku, která chuť jeho dráždí, že se mu líbí. Jest to však v případech podobných nejušlechtilejší způsob záliby? Zajisté nikoli. Neboť zeleň luk jako každá sytá, teplá barva dotýká se sice příjemně čidla našeho, ale o ní, že jest krásnou, neříkáme, a činíme-li tak přece, jsme si dobře vědomi, že pak slova téhož v jeho pravém smyslu neužíváme. Zrovna tak bezprostředně na nervy, tedy smyslně působí čerstvý van, ochlazení, lahůdku — všechno to jsou pocity smyslové, dojmy tělesné; působení těchto předmětův týká se zcela přímo smyslův našich, lahodí nám, jest příjemné, nikoli krásné. Krásno sice také má smyslům bezprostředně lahodit: žádáme, aby v uměleckém díle nic neuráželo čidel našich, aby smyslné pocity z něho vznikající byly přízvuku libého, avšak všechna prostá příjemnost nevyčerpá onu zálibu, pro něž chováme slovo krása. Příjemnost zrovna táhne se k nervům, krása stojí výš. Právíme příjemná vůně, lahodná chuť, pěkná barva, libý ton, ale krásnými je nenazveme. Krásno jest příjemné, nebo vlastněji může obsahovati pocity nervům lahodící, ale nikoli naopak. Onoť se líbí ještě něčím jiným než svou příjemností. Ba jednotlivé tony nebo barvy mohou nám býti co do libosti úplně lhostejné, tedy ani příjemné ani odporné, a přece co z nich složeno, musíme uznati za krásné. Ano v takových výtvorech vyniká zvláštní podstata krásného tím patrněji na rozdíl od příjemnosti; představme si dva obrazy — jeden malován jest sytými bujnými barvami, tak že každá jednotlivá z nich už sama jímá oko; každé dítě se po tomto obraze spíše ohledne, jemu se líbí jednotlivé barvy, ale toho, co z nich uděláno jest, si nevšimne; druhý obraz malován jest barvami stlumenými, které nejsou ani příjemné ani odporné, pročež tak do

oka nebijou — a přece v tomto případě i souhlas jejich v obraze i kresba jest dokonalejší než na prvé. Právě živá příjemnost barev nezkušenému vkusu brání, přes ni vycítit, kde právě krása vězí; čím vůbec pocity co do přízvuku jsou živější, tím více pozornost k sobě poutají, tím více znesnadňují soud o kráse, ano z pocitův takových, které vždy silným přízvukem provázeny jsou, ku příkladu pocity chuti a čichu, ani si nemůžeme myslit, že by něco krásného mohlo sestaveno býti, — tyť se nedostanou jakživy nad stupeň pouhé příjemnosti. Teprva pocity vyšších smyslů (hmat, sluch, zrak) a představy vůbec jsou schopny té osobitné lhostejnosti, kteráž dojem krásy čistým ponechává, a tudy připouštějí možnost umění i krásné přírody.

Tím nevypovídáme válku příjemnosti, nýbrž na základě jednotlivých, každému dobře známých případův na jisto jsme postavili, že krása a příjemnost jsou něco rozdílného. Jen pojem „příjemný“ vyloučili jsme z pojmu „krásna“, nikoli však skutečné zjevy obou od sebe — ve skutečnosti příjemnost ku kráse větší neb menší měrou se pojívá, ale kdykoli běží o přesné pojmy, tedy v ohledu vědeckém, musíme oba neobojetně různiti.

Vedle vytčených už známek liší se příjemné ještě tím, že má zcela patrný vztah k žádosti. Ono probuzuje žádost ve všeliké podobě, tak že člověk po ukojení baží, v ukojení pak právě slast příjemného záleží. Předmět nebo cíl žádosti se však stále mění; teď přeju si to, za chvíli ono, zrovna podle potřeb a tělesných nálad svých. Proto může tentýž zevnější předmět teď býti cílem žádosti mé, za chvíli jím býti přestane. Jednou z něho proudí slast, po druhé je nám lhostejným, jindy snad protivným. Tak se mění a závisí na věcech měnlivých. Ale což — nežádáme si krásného? Zajisté, ba dodejme více: jsou krásné předměty, které v nás velmi mocně žádost, chuť, chtíč probuzují, — ale právě jen pokud jsou příjemné. Vše podobné stavy duševní svoje musíme odloučiti od podstaty krásna. Nejpobodlněji vstíjí se nám poměr mezi krásným a příjemným do paměti v důraze jednoduchého, ale nejhmotnějšího přece nezávadného příkladu. Dva lidé vidí ovoce namalováno: jeden z nich podléhá dojmu na smysly, chuť jeho podrážděna, dal by se do těch jablek a broskví; druhý jsa nasycen neb za jinými příčinami, má pokoj před takovým drážděním, „chuť“ se neprobudí a on bude spíše hledět jak ovoce namalováno jest. Obraz bude se mu líbit více méně podle umělecké hodnoty své, a tak jako

v tomto případě, musíme vždy slast z příjemného oddělovati od čisté záliby v krásnu.

§ 3. Prospěch.

Stavitel hodí jen okem po hrubém kameni a řekne: „Líbí se mi“, ač mně snad ani jeho barva ani povrch a tvar nijakž nelahodí; jest to obyčejný sprostý balvan. Vozkovi líbí se táhlá pláň mnohem líp než „romantická“ krajina, která má dostatek hor a skal. Hospodář libuje si někdy nepatrné zrní, ano abychom k vůli zřetelnosti skoro v krajnost zaběhli, hospodář třeba chválí něco tak nepříjemného, jako jest hodná kupa páchnoucí mrvy. Stavitel, vozka, hospodář vědí, jak užitečné věci pro ně vesměs to jsou — stavitel poznal v neúhledném kameni dobré stavivo, vozka pohlížeje na pláň zpomíná si na dobré cesty, na menší své a svých koní nesnáze, hospodář vítá v nepatrném zrní výborné símě, oni všichni hledí ku prospěchu. Příklady v těch není třeba hromadit, ač by právě jich bylo nejvíc, poněvadž když ne okamžitou příjemností tělesnou, lidé dávají se nejspíše vodit ohledem prospěchu. Co jest užitečné, líbí se jim, tedy ne krása, ne příjemnost, nýbrž užitek. Příjemné a užitečné nikdo tak snadno nezamění, ano obé si někdy přímo odporuje. Ale opět vylučujeme pojem užitku z pojmu krásna, čímž nebudiž řečeno, že ve skutečnosti by se nemohly sloučeny vyskytati. Umělecké dílo může býti užitečným; velký zdařilý obraz slovatného mistra ukazován po městech vynese svému majiteli snad mnohokrát více peněz, než za něj sám mistrovi dal; lidumilnému dobroději líbí se koncert, poněvadž svému účelu veliký čistý výtežek způsobil: — všechno krásné může se v jednotlivých případech líbiti užitekem, jež přináší; ale má se líbiti samo sebou. Takové zevnější vztahy neurčují podstatu krásy; užitečná věc líbí se ne k vůli sobě, nýbrž k vůli něčemu jinému, co k ní podstatně nenáleží, co jest mimo ni.

A přece jak často zneužívá se slova krásný v obou příležitostech, — pomíchává se bez rozpaků i s příjemným i s užitečným. Vědecký výklad však musí všechny tyto pojmy dobře různiti, obsah každého z nich proti ostatním pevně držeti a proti všem záměnám chrániti. Toť jest právě význačnou známkou vědeckého přemítání a hádání, že hledí přesných pojmů. Tak jako různí užitečné a krásné, tak též různí krásné a škodné. V prvém případě zamítá

podporu, již krásnému podává spojenec užtkový, v druhém případě chrání krásno od nařknutí a snížení nezaslouženého, jehož by doznati musilo, že předmět, na němžto se jeví, snad škodným jest. Nejlepší toho doklady jsou dravá zvíř a jedovatá bylina. Muchomůrka jest zajisté mezi houbami našich lesů nejkrásnější zjev, ale lidem, kteří houby sbírají, jest ošklivou, kdežto neúhledný, jednobarvý hřib zraku jejich lahodí. Nemusíme ani ubírat se v pásma daleká, kdež byliny jedovaté v barvách pestrých a rozmanitých tvarech se skvějí, kdež dravci nejmohutnější i silou svou i ladností oudů a pohybů svých ostatní živoky převyšují, kdež krvolačný tygr zajisté krásnější jest než užitečný velbloud: aby rozdíl mezi příslušnými pojmy náležitě vynikl.

Jiné případy, kde škodlivost škodí čistému pojetí krásna, jsou rozmanité pochody u velkém, v přírodě i v životě občanském. Vztekla hromonosná bouře, s podivnými hustými chumáči mrakův, s blesky a hromy, otřásajíc celým okolím, jest zajisté divadlo velebné, vznešené, s jednotlivými podrobnostmi prostě krásnými — avšak mnozí lidé necítí ani jedno ani druhé, poněvadž poděšení jsou a v paměti mají, že může hrom uhodit, blesk zapálit atd.... Nebo požár — domů, celé ulice, čtvrti — jaké krásné podívání to, když plamenem živým vzhůru šlehá! — ale skoro se nesmí ani o kráse takého zjevu člověk zmíniti, sic upadne v podezření zlého srdce. Podniky rozmanité prováděné pro parádu, okázalé průvody, nádherné stavby, výstavy a podobné často nalezneme v rozporu s hospodářskými zásadami — to mnohému člověku pak o nich porušuje soud, nelíbí se mu více, co skutečně je krásným, an pojmy škodné a šeredné, nebo aspoň pojmy neužitečné a nekrásné se mu změtily. Zde musí krása čistou se zachovat; kdo o ní soudí, musí souditi bezohledně a v theorii bez milosti různiti, co snad pospolu vystupuje, aby v praxi mohlo každému dáno býti, což jeho jest. Musí se právě rozhodně vysloviti, že aesthetika a hospodářství jiné účely mají a že ovšem směry jich často se kříží. Však zde nám neběží o vyrovnání podobných sporů, než o nenáhlé vymezení čistého pojmu krásna. Zkrátka škodnost a užitek musí býti odtud zcela vyloučeny, ony nejsou aesthetickými zřeteli.

A přece jak často za takové se vtírají! Pohledme trochu výš, pustme mimo sebe užitek hmotný a zpomeňme si, že velebení všeho umění hlavně odtud běže své doklady; nejlepším svědectvím toho jsou oni tak četní milovníci básnického umění, kteří je mají

za pouhou didaktiku. Ovšem poesie může poučovat, polepšovat, dobré zásady vštěpovat, ale vše to stojí teprv v druhé řadě. Mnozí právě tento vyšší mravní užitek kladou za první zřetel všeho umění, ano povyšují jej za vlastní zdroj krásy; tak vznikají mravoslovné a poučné verše, v nichžto není ani stopy poesie. Jiní ne méně četní mají nevědomky jiný zdroj krásy — též jakýs vyšší užitek, totiž vlastní nějakou myšlenku, kterou si oblíbili, ku příkladu „demokratické zásady“: každá kniha, každá báseň, kde se přímo tato myšlenka oslavuje, potvrzuje, velebí, doporučuje, jim je krásná; — umění jim musí tlnout k nějaké podobné zásadě, míti t e n d e n c i, a proto pak jim jest krásným. Co nemá tendenci, ostaví ducha jich chladným. Tendence spadá ve vyšší pojem užitku, a proto co řečeno jest o tomto, platí též o tendenci. Není z krásna vyloučena, ale nesmí se tříti v popředí. Právě kde se to děje, kde původce uměleckého díla svůj pravý záměr tuze ukazuje, zažene nás hned z říše čisté úvahy do neladných někdy poměrů skutečných, a aesthetický požitek se rozprchá.

Co jsme v přísném rozboru ode krásy odmítli, stalo se k vůli theorii — nevádí však, aby se téhož důvodu užítkového užívalo tehdy, kdy hrubší mysl má býti pro krásu a umění získána. Pak utíkáme se ku každému prostředku — u celých společenstev i u jednotlivců: nic o aesthetice, ale uvádíme jim, kterak umění může býti užitečno: kterak ze zlých lidí může učiniti dobré, kterak podporuje umělecká řemesla i průmysl, kterak dává pak mnohým lidem obživu, a jak ještě ty všechny důvody zaznívají; vzaty jsou hlavně z mravosloví a z hospodářství v nejčistším smyslu. Ač obě tyto kategorie v účtě máme, přece musíme obor jich a obor aesthetiky, říši krásy a říši užitku, jak náleží rozeznávati a hospodáři opět přiřknouti právo, aby on ve svém oboru touž přísnou měrou kategorie aesthetické různil a z oboru čisté hospodářského vyloučil.

§ 4. **Interess.**

S užítkem i s příjemností v blízkém vztahu jest interess. Vše co mně prospívá, co mně jakýkoli osobní užitek přináší, už mne interessuje (podjímá). Jsou však jiné případy interessu, kdež osobní prospěch není tak patrný.

Matce líbívá se vlastní dítě nejvíc mezi všemi, byť bylo patrně méně krásné než ostatní, otec kochá se v pohledu na klikaté

črty, které synáček za písmeny po prvé napsal; mně se líbí obraz, poněvadž můj přítel jej maloval, nebo chválím operu, poněvadž jest od „našince“. Nemůžeme zde zrovna mluvit o užitku, ale přece i tuto zálibu různíme od oné nejčistší, již pojíme ku kráse. Též zde dává se člověk určovati mimotnými ohledy, tedy poměrem, v němž on sám ku předmětu stojí, touhami svými, přáním, náklonnostmi — on chválí předmět, poněvadž jakýmsi způsobem týká se jeho osobnosti, poněvadž jej jinou stránkou svou než krásou poutá a zajímá. Soud, při kterém já se řídil osobním zájmem (interessem) svým, jest soud podjatý (zajatý, interessovaný), jest v pravdě subjektivní ano osobní, nikdo na něj nic nedá. Veřejné mínění žádá, abych upustil v posuzování díla krásného ode všech podobných pohnutek; mám-li dobře posoudit obraz, musím zapomenout, že přítel můj jest jeho původcem; když posuzuju báseň, nesmím se o její hodnotě rozhodnout dobrým úmyslem básníka, že chce oslaviti národ můj, jež ovšem také já oslaveným viděti toužím. Všeho druhu zájmy přece neustále vtírají se v mínění lidí, jsou silnými mocnostmi, kterým nesnadno vzdorovati. Jich samých se podrobněji nedotýkáme; neposuzujeme, zda jsou či nejsou jinak oprávněny, klademe jen důraz na to, že jsou aestheticky nepřístojné. Mohouť však míti zdroj velmi ctihodný; pobožný věřící člověk nalézá největší zálibu v obrázku, ač je snad zcela neumělecký, — ale představuje mu svatého patrona. Podobný cit působí i v jiných oborech. Marno bývá dokazovat, že tato vlastenecká báseň není vlastně žádnou básní; člověk citem unešený v jejím vlastenectví zří náhradu za krásu a spokojí se jím. Ani dobrá naučení nezakládají hodnotu uměleckou. Mnohý zas vidí krásu v neobyčejnosti, v drahotě, v podivnosti, v potu a v nesnadnosti, v překážkách, jež dílo umělci připravuje.

Všechno to jsou ohledy zevnější, nahodilé, krásy se nedotýkají. Vylučujeme tudíž další zdroj nahodilé záliby z čistého pojmu krásna, totiž, jakž slovem nejvšeobecnějším naznačiti lze, osobní zájem čili interess. Krásné líbí se s a m o s e b o u, toť znamenitá jeho známka. Člověka v životě mohou věci různými zřeteli dojímati a jeho jednání řídit, ale soud jeho o kráse přece trvá neobojetný. Nelekejme se obdoby, jež trochu důrazně ale pravdivě věc objasňuje: porovnejme krásu s dívkou; mnohý vzal si dívku pro její vznešený rod, jiný hledal bohaté věno, třetí se oženil, poněvadž se mu otvírala výhlídka na postup v úradě, tedy k vůli protekci — všechny tyto a jiné podobné interesity mohou míti a mívají rozhodující vliv